

Bartłomiej Gruszka

CHRONOLOGIA WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ OSADY W ZAWADZIE, STAN. 1, GM. ZIELONA GÓRA

W przypadku stanowiska w Zawadzie podstawowym źródłem umożliwiającym określenie czasu funkcjonowania osady są wyniki analizy formalno-stylistycznej fragmentów naczyń. Istotne znaczenie ma metoda porównawcza uwzględniająca dobrze datowane materiały ceramiczne pochodzące z grodziska w Nowińcu, stan. 2, które ze względu na zastosowanie trzech niezależnych metod dotyczących chronologii można traktować jako stanowisko reperowe (Gruszka 2012a, s. 213-215) oraz grodziska w Klenicy, stan. 3 (Biermann, Kieseler, Nowakowski 2008, 2011), a pośrednio także osady w Klenicy, stan. 4 (Gruszka 2010) i rozległej osady w Lubrzy, stan. 42 (Tabaka, Zamelska-Monczak 2011).

Pomiędzy materiałami ceramicznymi pochodzącymi z tych czterech stanowisk a ceramiką z Zawady są widoczne istotne podobieństwa, zwłaszcza w zakresie form oraz zdobnictwa. Dzięki synchronizacji określonych zjawisk kulturowych dotyczących głównie cech formalno-stylistycznych fragmentów naczyń można określić chronologię znalezisk ceramicznych oraz osadnictwa na stanowisku 1 w Zawadzie.

Dodatkowych danych dotyczących czasu funkcjonowania osady w Zawadzie dostarczyły wyniki oznaczeń wieku metodą ^{14}C trzech fragmentów kości¹.

W wyniku przeprowadzonej analizy formalno-stylistycznej stwierdzono, że w zespole ceramiki z Zawady, stan. 1 są widoczne dwa nurty – dominujący, tradycyjny związany z okresem przedpaństwowym oraz typowy już dla okresu wczesnopiastowskiego (Gruszka 2014, s. 111-112). Zdecydowanie przeważają fragmenty naczyń wykonanych w technice częściowego obtaczania. Wśród form przeważają dwustożkowe lub esowate naczynia o wyeksponowanym wylewie i barku, z jego różnie ukształtowaną linią, i o mniej lub bardziej zaznaczonym załomie brzośca (rodzina typów C), które są zdobione ornamentem plastycznych wałków i rytych żłobków (typ Tornow A i B wg Herrmanna [1966]). Znaczna część naczyń jest nieornamentowana. Na wymienionych formach pojawiają się sporadycznie zdobienia różnego rodzaju motywami wielokrotnych linii rytych, krzyżujących się, pionowych czy jodełkowych (typ Menkendorf). Udział naczyń zdobionych wałkami plastycznymi wynosi ponad 53,2% wszystkich ornamentowanych jednostek taksonomicznych (Gruszka 2014, s. 87, tab. 3).

Zbliżone dane uzyskano dla zespołu ceramiki z eponimicznego stanowiska w Tornow, gdzie naczynia ornamentowane plastycznymi wałkami (typ Tornow A i B traktowany łącznie) w pierwszej fazie grodu (faza A) występowały w około 37% całości pozyskanego materiału ceramicznego, a w fazie drugiej (faza B) w około

¹ Oznaczenia wieku wykonano w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym (tab. 1).

50% (Herrmann 1966, Beilage 8). Na grodzisku w Nowińcu, stan. 2 liczebność naczyń ornamentowanych plastycznymi wałkami wynosi około 40% (Gruszka 2012b, s. 52). Niemalże identyczny odsetek naczyń zdobionych ornamentem wałków plastycznych jak w Nowińcu, stan. 2, odnotowano na osadzie przyrodowej w Klenicy, stan. 4 (39%; Gruszka 2010, s. 129) oraz w Lubrzy, stan. 42 (38%; Tabaka, Zamelska-Monczak 2012, s. 552-553). W przypadku tego pierwszego stanowiska wyniki analiz termoluminescencyjnych kilkunastu fragmentów naczyń pozwalają określić czasowy przedział ich użytkowania od około poł. IX do 2. poł. X wieku (Kusiak 2012, s. 230), chociaż nie można wykluczyć, że osadnictwo na grodzie przetrwało do pierwszych dekad XI wieku. W przypadku Lubrzy, stan. 42 autorzy opracowania sugerują 2. poł. lub koniec IX wieku i 1. poł. X wieku jako okres funkcjonowania osady, choć zaznaczają, że oprócz licznego zespołu naczyń częściowo obtaczanych (głównie w typie Tornow, Menkendorf i niezdobionych) pojawiały się fragmenty naczyń obtaczanych całkowicie (Tabaka, Zamelska-Monczak 2011, s. 558).

Ostatnio sprecyzowano także chronologię eponimicznego grodziska w pobliskiej Klenicy, stan. 3 skąd pochodzą liczne przykłady dwustozkowiaków naczyń zdobionych plastycznymi wałkami. Wyniki analiz dendrochronologicznych wskazują, że druga faza budowy wału przypada na koniec wieku IX (Biermann, Kieseler, Nowakowski 2008, s. 87; 2011, s. 342-343). Autorzy opracowania umieszczają kres funkcjonowania grodu w Klenicy w połowie X wieku.

Według ustaleń Felixa Biermanna okres najliczniejszego występowania, zróżnicowanych formalnie naczyń, jak to jest w przypadku osady w Zawadzie, stan. 1, zdobionych wałkami plastycznymi przypada na wiek X (Biermann 1999, s. 118). Na Dolnych Łużycach liczebność naczyń typu Tornow jest największa w 2. i 3. ćwierci X wieku i niekiedy przekracza 50% wszystkich analizowanych pod względem formalno-stylistycznym fragmentów (Henning 1998, s. 404). Pojawiają się także propozycje, aby końcowy okres występowania naczyń typu Tornow prze-

sunąć do przełomu X i XI wieku (Brzostowicz 2002, s. 34), co w świetle wyników badań przeprowadzonych na grodzisku w Nowińcu, stan. 2 wydaje się prawdopodobne.

Drugi nurt garncarstwa, czyli tak zwana ceramika całkowicie obtaczana reprezentowany jest przez ponad 100 jednostek taksonomicznych, odkrytych głównie w obiektach 7A, 10 i 13. Na podstawie cech formalno-stylistycznych ustalono chronologię tych zespołów na X/XI-poł. XII wieku. Według Kingi Zamelskiej-Monczak ceramika o zestandaryzowanych formach i ornamentyce, wykonana w technice całkowitego obtaczania na kole garncarskim zaczyna pojawiać się w całej strefie Tornow-Klenica w XI wieku (Zamelska 2006, s. 247-248). Występowanie ceramiki całkowicie obtaczanej stwierdzono, m.in. w silnie zniszczonych warstwach w Klenicy, stan. 4 (Gruszka 2010, s. 132) oraz w Nowińcu, stan. 2, gdzie występowała głównie w stropie obiektu 7 oraz w warstwie kulturowej (Gruszka 2012b, s. 57). Jednak zarówno w przypadku grodziska w Nowińcu, stan. 2, jak i osady w Klenicy, stan. 3 nie odkryto obiektów zawierających głównie ceramikę całkowicie obtaczaną, jak to było w przypadku odkryć w Zawadzie, stan. 1. Na dwóch pierwszych stanowiskach pojawienie się naczyń wykonanych w nowej technice wyznaczało jednocześnie kres funkcjonowania tam osadnictwa. Odmienna sytuacja była na osadzie w Zawadzie, gdzie odkryto trzy obiekty zawierające liczną reprezentację fragmentów naczyń całkowicie obtaczanych. Wydaje się więc, że omawiana tu osada nie podzieliła losu wielu punktów osadniczych położonych w tej części dzisiejszego pogranicza Dolnego Śląska, Łużyc, Brandenburgii i Wielkopolski, które z końcem X i na początku XI wieku zostały opuszczone (dobrowolnie lub pod przymusem). Niewyjaśniona pozostaje jednak kwestia czy funkcjonowanie osady w Zawadzie miało charakter ciągły, czyli od około połowy IX wieku do około poł. XII wieku, czy też na początku XI wieku osada została opuszczona i zasiedlona ponownie kilkadziesiąt lat później. Pewnych informacji świadczących o nieprzerwanym rozwoju osady dostarczają wyniki studiów nad gospodarką

mieszkańców grodu, którzy zarówno w pierwszej, jak i drugiej fazie funkcjonowania eksploatowali głównie las i płynące z niego pożytki. Pewną wskazówką, przemawiającą za ciągłym rozwojem osadnictwa na stanowisku w Zawadzie, są także wyniki badań specjalistycznych ceramiki, które wskazują, że nie ma istotnych różnic pomiędzy technologią produkcji naczyń w starszym, jak i w młodszym okresie. Ponadto wśród młodszych wyrobów garncarskich spotyka się takie przykłady, które świadczą o przenikaniu się tradycyjnych elementów formalno-stylistycznych z nowymi. Mowa tu głównie o występowaniu na naczyniu o tradycyjnej formie nieudolnego ornamentu strefowego lub pojawieniu się tradycyjnych elementów zdobniczych na formach typowych dla młodszego nurtu garncarstwa.

Funkcjonowanie osadnictwa w młodszym odcinku chronologicznym jest potwierdzone przez niektóre kategorie przedmiotów metalowych, np. podkowę, która może być datowana na XI-1. poł. XII wieku (Michalak i inni 2014, s. 236-237).

Przechodząc do omówienia podstaw chronologicznych uzyskanych dzięki datowaniom bezwzględny należy mieć na uwadze znaczny margines błędu uzyskanych wyników. Dotyczy to zwłaszcza jedynej tu zastosowanej metody –

¹⁴C (Walanus, Goslar 2004). Do badań przeznaczono trzy próbki kości zwierzęcych pochodzące z obiektów 1, 10 i 13, a więc reprezentujące oba horyzonty osadnicze wyznaczone na podstawie odmiennych technik i stylistyki naczyń ceramicznych (tab. 1). W przypadku próbki pochodzącej z obiektu 1 otrzymana data (koniec IX-pocz. XI wieku) w pełni koresponduje z wynikami analizy porównawczej fragmentów naczyń. Otrzymane wyniki oznaczenia wieku pozostałych dwóch fragmentów kości (3. dek. XI-2. poł. XII wieku) pochodzących z obiektów zawierających głównie ceramikę całkowicie obtaczaną, pokrywają się z ustaleniami dotyczącymi chronologii występowania tej kategorii wyrobów ceramicznych.

Na podstawie powyższych ustaleń można przyjąć, że początki funkcjonowania osady przypadają na 2. poł. IX wieku lub bardziej koniec tego stulecia. Z tego okresu pochodzą najstarsze zespoły ceramiczne, których chronologię możemy ustalić na podstawie analogii do innych dobrze datowanych zespołów i wyniku oznaczenia wieku metodą ¹⁴C. Rozwój osady to okres X i XI wieku, przy czym kontynuacja osadnictwa pomiędzy okresem przed- i wczesnopaństwowym nie jest w pełni potwierdzona, choć bardzo prawdopodobna. Schyłek funkcjonowania osady przypada około poł. XII wieku.

Tab. 1. Zawada, stan. 1, gm. Zielona Góra. Wyniki oznaczeń wieku metodą ¹⁴C

Nazwa próbki	Numer laboratoryjny	Wiek ¹⁴ C	Wiek AD	Uwagi
Zawada 1 51-58/92 (fragment kości śródrezcza jelenia – obiekt 13)	Poz-57602	925 ± 30 BP	68.2% probability 1044AD (43.2%) 1100AD 1119AD (25.0%) 1156AD 95.4% probability 1026AD (95.4%) 1180AD	1.1%N 5.2%C
Zawada 1 52-75-76/92 (fragment czaszki dzika – obiekt 10)	Poz-57603	930 ± 30 BP	68.2% probability 1041AD (12.1%) 1059AD 1064AD (30.0%) 1109AD 1116AD (26.1%) 1154AD 95.4% probability 1025AD (95.4%) 1169AD	1.6%N 6.3%C
Zawada 1 56/92 (fragment kości śródrezcza jelenia – obiekt 1)	Poz-57604	1095 ± 30 BP	68.2% probability 898AD (24.4%) 921AD 945AD (43.8%) 987AD 95.4% probability 890AD (95.4%) 1014AD	0.9%N 4.2%C

LITERATURA

- BIERMANN F.
1999 *Dendrochronologie und Keramik des 8. bis 12. Jahrhunderts im Raum zwischen Elbe und Oder/Neiße*, [w:] *Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche*, red. L. Polaček, J. Dvorská, Beiträge zur Talaue der March, Internationale Tagungen in Mikulčice, t. 5, s. 97-123.
- BIERMANN F., KIESELER A., NOWAKOWSKI D.
2008 *Neue Forschungen am Burgwall Kleinitz (Klenica pow. zielonogórski) in Niederschlesien, Polen. Ein Vorbericht*, Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift, z. 49, s. 68-97.
- 2011 *Od ogniska do zniszczenia pożarem. Grodzisko w Klenicy, gm. Bojadła, w świetle wyników nowych badań wykopaliskowych*, [w:] *Ogień – żywioł ujarzmiiony i nieujarzmiony. VI Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne. Garbicz 5-6 VI 2008 r.*, red. A. Jaszewska, A. Michalak, Zielona Góra, s. 329-348.
- BRZOSTOWICZ M.
2002 *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*, Poznań.
- GRUSZKA B.
2010 *Wczesnośredniowieczna osada przyrodowa (podgrodzie?) w Klenicy (stan. 4), pow. zielonogórski. Opracowanie wyników badań z 1962 r.*, Archeologia Środkowego Nadodrza, t. 7, s. 109-190.
- 2012a *Metody datowania zabytków ruchomych oraz chronologia wczesnośredniowiecznego grodziska w Nowińcu, stan. 2*, [w:] *Nowiniec, stan. 2. Wczesnośredniowieczny gród na pograniczy śląsko-łużyckim w świetle badań interdyscyplinarnych*, red. B. Gruszka, Zielona Góra, s. 213-215.
- 2012b *Wczesnośredniowieczne zabytki ceramiczne ze stan. 2 w Nowińcu, gm. Lubsko, woj. lubuskie w ujęciu stylistyczno-technologicznym*, [w:] *Nowiniec, stan. 2. Wczesnośredniowieczny gród na pograniczy śląsko-łużyckim w świetle badań interdyscyplinarnych*, red. B. Gruszka, Zielona Góra, s. 47-129.
- 2014 *Zabytki ceramiczne ze stanowiska 1 w Zawadzie, w ujęciu stylistyczno-technologicznym*, [w:] *Wczesnośredniowieczna osada w Zawadzie, stan. 1, gm. Zielona Góra. Studia interdyscyplinarne*, red. B. Gruszka, Zielona Góra, s. 81-166.
- HENNING J.
1998 *Neues zum Tornower Typ. Keramische Formen und Formenspektren des Frühmittelalters im Licht dendrochronologischer Daten zum westslawischen Siedlungsraum*, [w:] *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, red. H. Kóčka-Krenz, W. Łosiński, Poznań, s. 392-408.
- HERRMANN J.
1966 *Tornow und Vorberg. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Lausitz*, Berlin.
- KUSIAK J.
2012 *Perspektywy wykorzystania metody termoluminescencyjnej w datowaniu wczesnośredniowiecznej ceramiki na podstawie wyników analiz dla stan. 2 w Nowińcu (gm. Lubsko, woj. lubuskie)*, [w:] *Nowiniec, stan. 2. Wczesnośredniowieczny gród na pograniczy śląsko-łużyckim w świetle badań interdyscyplinarnych*, red. B. Gruszka, Zielona Góra, s. 227-234.
- MICHALAK A., BIBORSKI M., STĘPIŃSKI J.
2014 *Przedmioty metalowe ze stanowiska 1 w Zawadzie, gm. Zielona Góra – analiza formalna i metalograficzna*, [w:] *Wczesnośredniowieczna osada w Zawadzie, stan. 1, gm. Zielona Góra. Studia interdyscyplinarne*, red. B. Gruszka, Zielona Góra, s. 231-267.
- TABAKA A., ZAMELSKA-MONCZAK K.
2011 *Wczesne średniowiecze*, [w:] *Materiały do wczesnych pradziejów Wielkopolski. Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w Lubrzy*, red. J. Kabaciński, I. Sobkowiak-Tabaka, Poznań, s. 443-716.
- WALANUS A., GOSLAR T.
2004 *Wyznaczanie wieku metodą ¹⁴C dla archeologów*, Rzeszów.
- ZAMELSKA-MONCZAK K.
2006 *Międzyrzecz na skrzyżowaniu dróg*, [w:] *Współczesnymi drogami w przeszłość. IV Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne, Dychów 15-18 listopada 2005*, red. S. Groblica, A. Jaszewska, Zielona Góra, s. 243-254.